

Jak identyfikować modele kapitalizmu w dynamicznie zmieniającym się świecie?

DR HAB. ADAM CZERNIAK, PROF. SGH

SGH

25.03.2025, WNE UW, WARSZAWA

Co to jest kapitalizm?

2

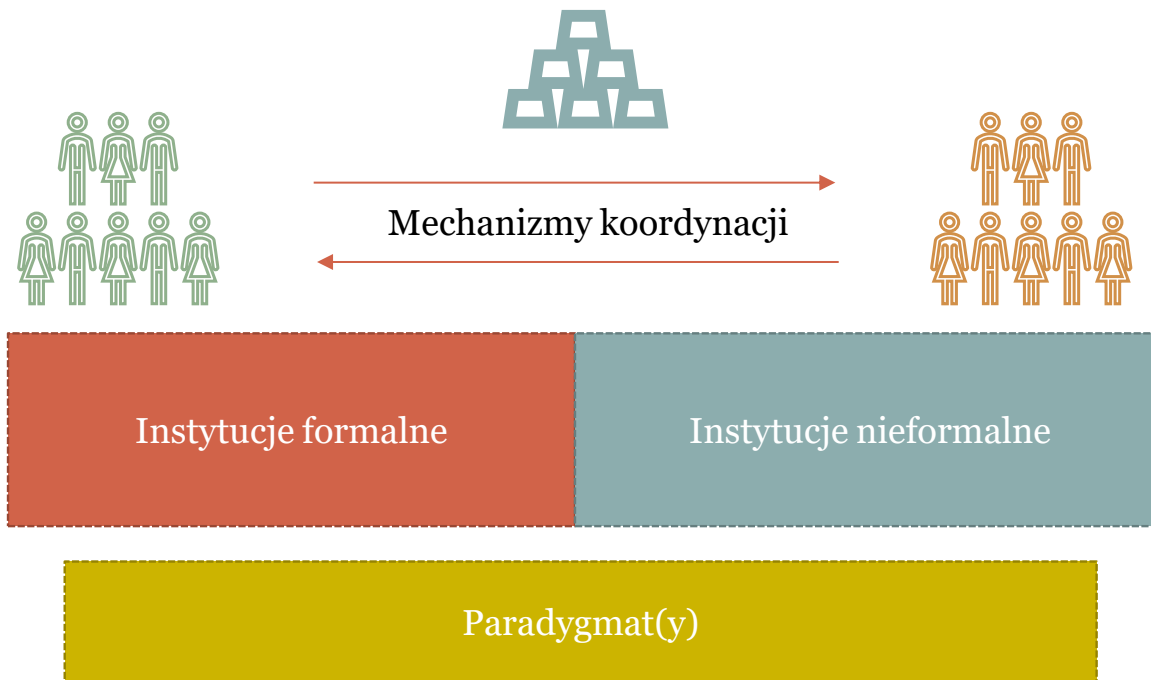
Definicja kapitalizmu

3

- Kapitalizm to system gospodarczy charakteryzujący się:
 - prywatnym prawem własności,
 - kapitalistycznym łaodem instytucjonalnym:
 - ✦ racjonalno-kapitalistycznej organizacji wolnej pracy,
 - ✦ racjonalnym, opartym na pieniądzu system księgowy,
 - ✦ wolnych rynkach, na których dobra podlegają utowarowieniu,
 - ✦ mechanizmach wytwarzania coraz bardziej zaawansowanych technicznie środków produkcji,
 - ✦ prawie i administracji działającą według sformalizowanych, skodyfikowanych reguł, które są przestrzegane i egzekwowane (praworządność).
 - rynkowym mechanizmem koordynacji,
 - ✦ przynajmniej części działań podmiotów gospodarczych.

Składowe kapitalizmu

4

Rodzaje mechanizmów koordynacji

5

- Mechanizm koordynacji to organizacja pola społecznego.
 - Jest to sposób realizacji interesów (zaspokajania potrzeb) wielu aktorów społecznych równocześnie.
- Istnieje wiele idealno-typowych mechanizmów koordynacji, m.in.:
 - rynkowy,
 - nierynkowe:
 - ✦ państwowy:
 - korporatystyczny,
 - etatystyczny.
 - ✦ sieciowy:
 - rodzinny,
 - „kolesiowski”,
 - ✦ hierarchiczny (np. jak w przedsiębiorstwie).
- W istniejących modelach/odmianach kapitalizmu różne mechanizmy koordynacji mogą współwystępować.

ODMIANY KAPITALIZMU (VOC)

Metodologia podejścia VoC

7

- **Twórcy:**
 - Peter A. Hall & David Soskice (2001)
- **Założenie badawcze:**
 - „różne kraje kapitalistyczne mogą istnieć i prosperować przy dość znacznym zróżnicowaniu mechanizmów współdziałania społecznego”
- **Metoda badawcza:**
 - analiza jakościowa i danych zastanych.
- **Przedmiot badania:**
 - mechanizmy koordynacji,
 - międzynarodowe przewagi komparatywne.

Liberalna gospodarka rynkowa (LME)

8

- **Przeważający mechanizm koordynacji:**
 - koordynacja poprzez wolny rynek.
- **Stosunki między firmami:**
 - bezpośrednia konkurencja produktowa.
- **System prawny:**
 - skodyfikowany system, często oparty na prawie precedensowym.
- **Rynek pracy:**
 - niskie uzwiązkowanie,
 - pracownicy indywidualnie negocjują wynagrodzenia,
 - wysokie nierówności dochodowe.
- **Przewagi komparatywne:**
 - radykalne innowacje / nowe technologie,
 - szybka zdolność adaptacji gospodarki.

Koordynowana gospodarka rynkowa (CME)

9

- **Przeważający mechanizm koordynacji:**
 - etatystyczna i korporatystyczna.
- **Stosunki między firmami:**
 - strategiczna współpraca i poszukiwanie nisz rynkowych.
- **System prawny:**
 - obok systemu formalnego występuje system nieskodyfikowanych norm i zwyczajów.
- **Rynek pracy:**
 - wysokie uzwiązkowanie,
 - wysokie znaczenie komisji dwu- i trójstronnych,
 - niskie nierówności dochodowe.
- **Przewagi komparatywne:**
 - innowacje usprawniające,
 - wysoka wydajność i szybki przepływ informacji,
 - szybka dyfuzja innowacji.

RÓŻNORODNOŚĆ MODELI KAPITALIZMU (DOC)

Metodologia podejścia DoC

11

- **Twórca:**
 - Bruno Amable (2003)
- **Założenie badawcze:**
 - Ze względu na komplementarność instytucji, kraje o tym samym modelu kapitalizmu wykazują się podobnymi rozwiązaniami instytucjonalnymi.
- **Metoda badawcza:**
 - wyznaczanie klastrów za pomocą narzędzi wielowymiarowej analizy statystycznej.
- **Przedmiot badania:**
 - podobieństwo mierników instytucji,
 - komplementarność instytucji.

Modele kapitalizmu DoC

12

- Wyróżnione modele:
 - anglosaski,
 - kontynentalny,
 - nordycki (skandynawski),
 - śródziemnomorski,
 - azjatycki.
- Podstawowe charakterystyki:

	Efektywność	
Równość	<i>Niska</i>	<i>Wysoka</i>
<i>Wysoka</i>	Kontynentalny	Nordycki
<i>Niska</i>	Śródziemnomorski	Anglosaski

Czy da się te ramy zastosować do krajów EŚW?

13

NIE!
**A PRZYNAJMNIEJ NIE BEZ WCZEŚNIEJSZEJ
MODYFIKACJI**

Powód 1.

14

KRAJE EŚW SĄ PODOBNE DO... NICZEGO

Próby zastosowania VoC do EŚW (1)

15

- Prace M. Knella i M. Srholeca (2005, 2007)
 - w krajach postsocjalistycznych występują „mieszane odmiany kapitalizmu”;
 - 13 krajów było zbliżone do gospodarek CME a 14 do gospodarek LME;
 - nie istnieje jeden model kapitalizmu w krajach postsocjalistycznych.
- Praca P. Hansona (2006)
 - brak jednolitego schematu konwergencji;
 - warunki akcesji i *acquis communautaire* pozostawiają dużą swobodę w kształtowaniu ładu instytucjonalnego.

Próby zastosowania VoC do EŚW (2)

16

- **Praca P. Baboš (2010)**
 - kraje Bałtyckie są najbliższe modelu LME (Polska też!), a Słowenia najbliższej CME,
 - Węgry, Czechy i Słowacja nie mają dobrze osadzonego kapitalizmu.
- **Praca A. Nölke i A. Vliegenhart (2009)**
 - Rozszerzenie klasyfikacji Halla i Soskice'a o nową odmianę kapitalizmu.
 - Zależna gospodarka rynkowa (DME):
 - ✦ dominujący sposób koordynacji to hierarchiczne powiązanie wewnątrzzakładowe występujące w ramach korporacji transnarodowych;
 - ✦ przewaga komparatywna wynika z efektywnej produkcji relatywnie złożonych dóbr trwałego użytku.

Próby zastosowania DoC do EŚW (1)

17

- **V. Mykhenko (2005)**
 - w przypadku Polski system instytucji w jest najbardziej zbliżony do modelu śródziemnomorskiego,
 - w przypadku Ukrainy system instytucji jest najbardziej zbliżony do modelu kontynentalnego,
 - na skutek integracji europejskiej następuje konwergencja modelu instytucjonalnego Polski do wzorców z Europy Zachodniej.
- **B. Farkas (2011, 2013)**
 - prawdopodobnie istnieje osobny, nowy model kapitalizmu w krajach postsocjalistycznych UE, który cechuje:
 - ✦ niska zasobność w kapitał,
 - ✦ słabość społeczeństwa obywatelskiego,
 - ✦ silny wpływ instytucji UE na system instytucjonalny.

Próby zastosowania DoC do EŚW (2)

18

- Praca M. Próchniak et al. (2020)
 - kraje regionu są najbardziej podobne do modelu śródziemnomorskiego, ale skala podobieństwa jest niewielka

Kraj	Kraj odniesienia			
	Niemcy	Hiszpania/Włochy	Szwecja	W. Brytania
Bułgaria	48.2	61.5	36.4	44.8
Chorwacja	57.1	70.9	36.2	42.2
Czechy	67.4	66.8	43.9	53.3
Estonia	62.7	59.8	47.0	55.4
Litwa	61.3	64.2	43.3	51.8
Łotwa	56.2	64.4	42.9	53.6
Polska	58.1	71.1	43.4	50.5
Rumunia	46.7	59.4	29.7	37.6
Słowacja	61.0	69.3	41.4	45.0
Słowenia	65.4	70.6	57.4	49.9
Węgry	64.8	68.3	44.6	51.2
Średnia	59.8	66.0	42.4	48.7

Powód 2.

19

BRAKUJE OSNOWY INSTYTUCJONALNEJ

Model kapitalizmu nie jest spójny

20

- W podejściu VoC i DoC analizowane są kraje, w których instytucje są komplementarne i spójne.
- Wśród krajów EŚW instytucje są niekomplementarne:
 - między obszarami,
 - między instytucjami formalnymi i nieformalnymi,
 - między polityką a regulowaną rzeczywistością.
- To rezultat braku kapitalistycznej osnowy [Gardawski, Rapacki 2021], czyli
 - struktury głębokie porządku społeczno-gospodarczego o długim czasie trwania, na które składają się:
 - ✦ fundamentalne instytucje formalne,
 - ✦ wartości kulturowe, kreujące moralność kapitalizmu i podtrzymujące instytucje formalne,
 - ✦ kapitalistyczna stratyfikacja społeczna z dominującą klasą średnią.

Jak powstawał kapitalizm w EŚW

21

- Transformacja systemowa przebiegała „od socjalizmu” a nie do określonego modelu kapitalizmu, co skutkowało „próżnią strategiczną”. [Haunser 1992]
- Powstał „Kapitalizm bez kapitalistów”. [Egal, Szelenyi, Townsley 1998]
- W rezultacie kapitalizm był tworzony na podstawie „interesu teoretycznego” [Staniszkis 1991]
 - panowała wiara w emergentność efektywnych sił rynkowych,
 - społeczeństwo akceptowało [a nawet pożądało] wzrostu nierówności,
 - istniało silne przeświadczenie o nieefektywności państwa.

Koncepcje kapitalizmu mieszanego

22

W związku z niekomplementarnością instytucji powstał szereg dodatkowych klasyfikacji:

- Neoliberalny czysty / neoliberalny zakorzeniony / neokorporatystyczny (Bohle, Greskovits 2012).
- Kapitalizm odgórny / kapitalizm oddolny / kapitalizm z zewnątrz (King, Szelenyi 2005).
- Model liberalny z elementami postsocjalistycznego etatyzmu i neokorporatyzmu (Jasiecki 2013).
- Kapitalizm hybrydowy (Yeung 2004).
- Kapitalizm koktajlowy (Cernat 2006).

Poszerzone podejście VoC

23

- Propozycja M. Myanta i D. Drahokoupila (2011)
- Przy tworzeniu alternatywnej typologii należy określić:
 - sposób integracji gospodarek postsocjalistycznych z gospodarkami wysokorozwiniętymi, w tym:
 - ✦ skala wsparcia FDI,
 - ✦ skala eksportu surowców i produktów rolnych,
 - ✦ miejsce producentów w łańcuchu wartości dodanej,
 - ✦ skala uzależnienia od przekazów pieniężnych i pomocy międzynarodowej,
 - ✦ skala deficytu na rachunku finansowym.
 - zakres rządów prawa;
 - skalę ingerencji państwa w gospodarkę.

Powód 3.

24

**SYSTEM INSTYTUCJONALNY WCIĄŻ PODLEGA
ZMIANIE**

Podstawowe pojęcia

25

- **Przemiana** jest zjawiskiem ciągłym – chaotycznym, płynnym lub skokowym – bez wyraźnie nakreślonego trybu i stanu docelowego.
- **Transformacja** ma charakter teleologiczny. Jest sterowanym procesem przemiany ładu instytucjonalnego do jakiegoś określonego stanu docelowego.
- **Dryf instytucjonalny** – w odróżnieniu od transformacji jest procesem płynnym, charakteryzującym się bardzo silną inercją zmian oraz brakiem jakiejkolwiek ich celowości. Wynika z zaspokajania grup interesów, które w danym momencie mają największy kapitał polityczny.
- **Zależność ścieżkowa**, czyli wysoka zależność obecnego modelu kapitalizmu od historii gospodarczej, instytucjonalnej i społecznej.

Różne ścieżki transformacji

26

- Zróżnicowania socjalizmu pojawiające się w bloku Sowieckim pomiędzy 1945 (1917) i 1989.
- Zjawisko zależności ścieżkowej, ujawniające się w zróżnicowaniu trajektorii instytucjonalnych w poszczególnych transformujących się krajach.
- Różnica pomiędzy punktem startowym typu „shock therapy” (big bang) a podejściem stopniowym.
- „Kapitalizm bez kapitalistów” w EŚW
vs. „Kapitaliści bez kapitalizmu” w Rosji

Zmiany średnich współczynników podobieństwa do krajów odniesienia w Polsce i w krajach EŚW w latach 2005–2014 (p.p.)

Źródło: Rapacki et al. 2019.

Kraj	Kraj referencyjny			
	Niemcy	Hiszpania/ Włochy	Szwecja	Wielka Brytania
Bułgaria	–1,5	–0,9	–1,3	0,2
Chorwacja	–1,9	3,8	–6,4	–5,2
Czechy	–0,5	–7,0	–3,9	0,6
Estonia	6,1	3,4	1,1	3,5
Litwa	–3,2	–1,2	–2,6	0,4
Łotwa	–4,0	2,1	–2,0	–0,3
Polska	4,0	–1,5	–3,4	–0,7
Rumunia	–0,3	4,1	–6,1	1,4
Słowacja	–2,4	6,0	0,8	–0,9
Słowenia	5,6	–3,0	2,7	3,4
Węgry	3,0	–1,6	–3,0	0,0
Średnia	0,5	0,4	–2,2	0,2

Metodologiczne wyzwania typologii modeli kapitalizmu

28

Odmiany vs. modele kapitalizmu

29

Synteza
Hall i Soskice

Analiza
Amable

Problemy metody analitycznej

30

- Nadmierne upraszczanie rzeczywistości
 - niewielka liczba wykorzystanych mierników instytucji
- Confirmation bias
 - np. założenie o tożsamości ładu instytucjonalnego w poszczególnych obszarach instytucjonalnych
- Brak analizy spójności ładu instytucjonalnego
- Statyczność analizy

Proponowana metoda analityczna

31

Proponowana metoda analityczna

32

I. Identyfikacja kluczowych obszarów instytucjonalnych

- zabezpieczenia społeczne
- rynek pracy
- rynek produktu
- obszar wiedzy
- rynek finansowy
- rynek mieszkaniowy
- ...

Proponowana metoda analityczna

33

- I. Identyfikacja kluczowych obszarów instytucjonalnych
- II. Identyfikacja kluczowych dla danego obszaru instytucji:
 - formalnych
 - nieformalnych
 - wartości
 - mechanizmów koordynacji

Proponowana metoda analityczna

34

- I. Identyfikacja kluczowych obszarów instytucjonalnych
- II. Identyfikacja kluczowych dla danego obszaru instytucji
- III. Dobór mierników instytucji w podziale na:
 - zmienne nakładowe (*input*)
 - zmienne wynikowe (*output*)

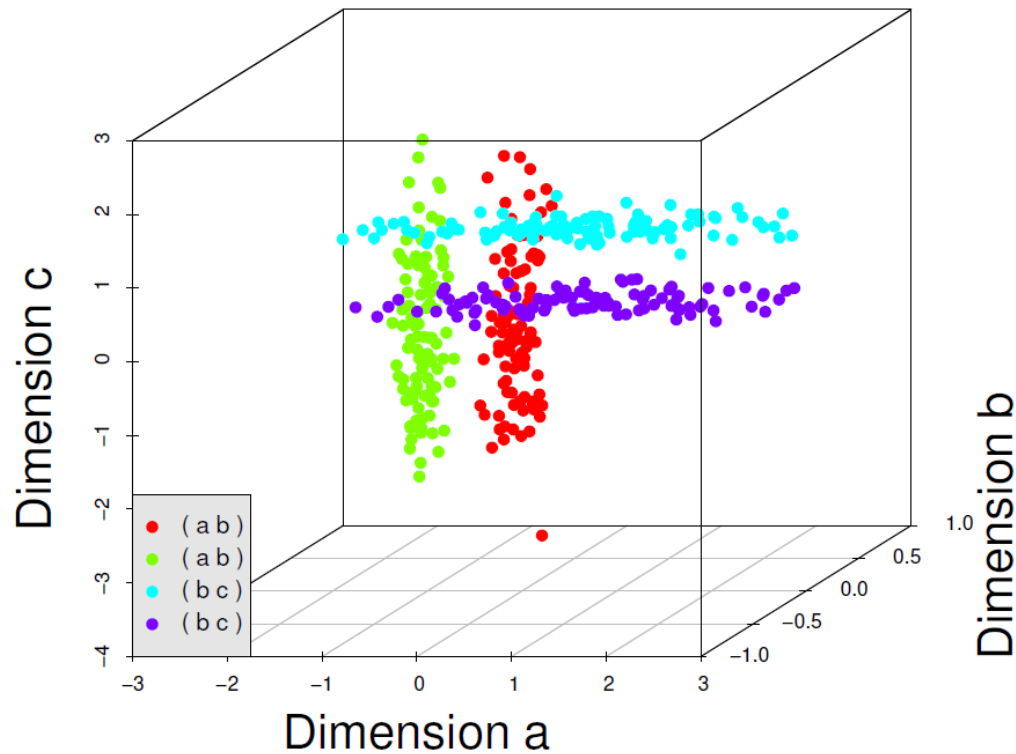
Proponowana metoda analityczna

35

- I. Identyfikacja kluczowych obszarów instytucjonalnych
- II. Identyfikacja kluczowych dla danego obszaru instytucji
- III. Dobór mierników instytucji
- IV. Stworzenie typologii dla każdego z obszarów za pomocą analizy skupień w podprzestrzeniach

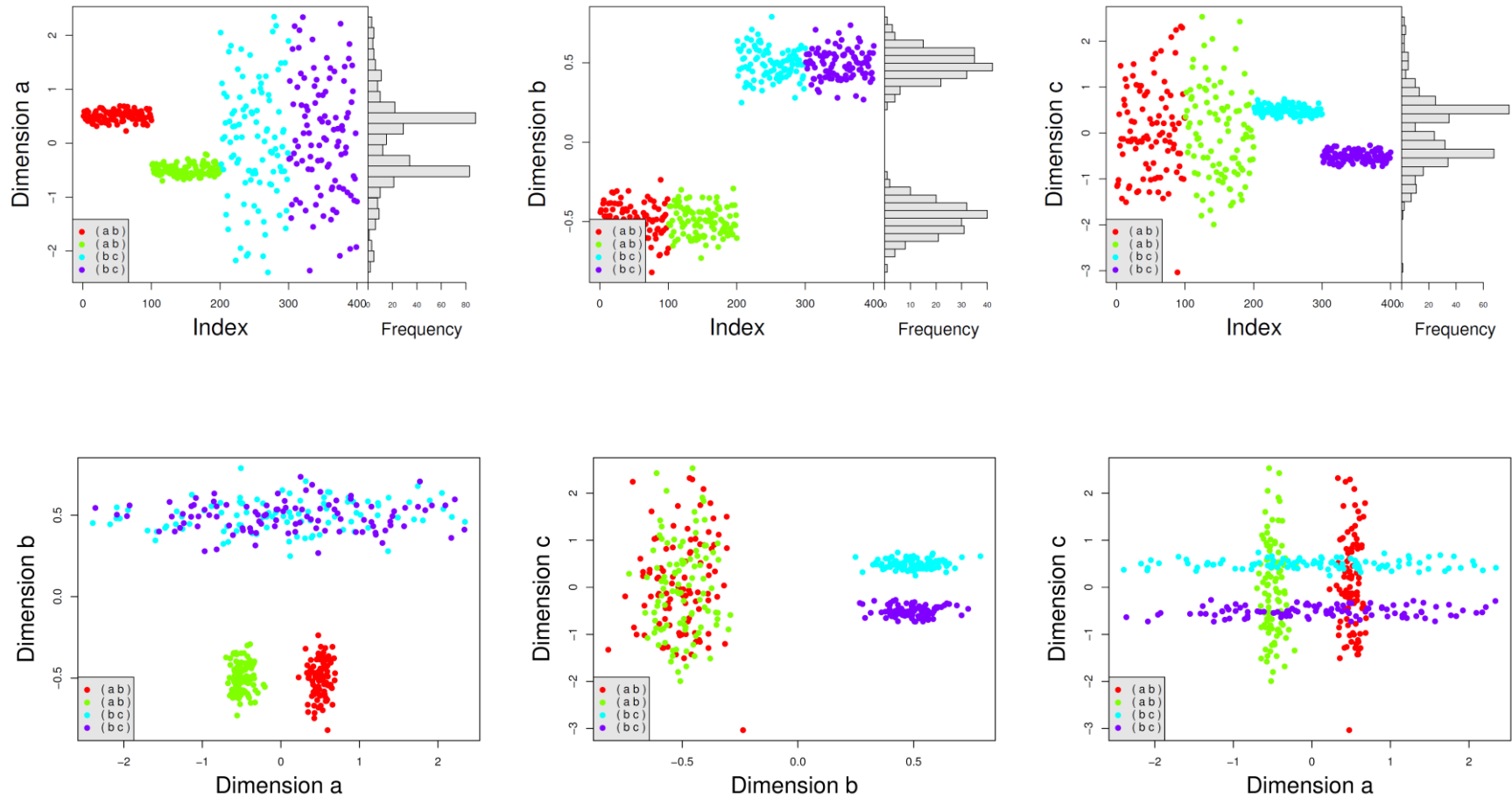
Subspace clustering (1)

36

Subspace clustering (2)

37

Subspace clustering (3)

38

- Proponowany algorytm do analizy instytucjonalnej to ORCLUS (Aggarwal, Yu 2000)
- W wyniku jego zastosowania otrzymujemy:
 - klastry (grupy) krajów podobnych instytucjonalnie
 - wektor konstytuent każdego klastra (tj. mierników tych instytucji, które są podobne w krajach zaklasyfikowanych do danego klastra)
 - definicję przestrzeni danego klastra
 - ✦ służy do mierzenia odległości instytucjonalnej między krajami
 - ✦ służy do mierzenia zmian instytucjonalnych w czasie

Proponowana metoda analityczna

39

- I. Identyfikacja kluczowych obszarów instytucjonalnych
- II. Identyfikacja kluczowych dla danego obszaru instytucji
- III. Dobór mierników instytucji
- IV. Stworzenie typologii dla każdego z obszarów
- V. Weryfikacja ekspercka otrzymanych wyników

Proponowana metoda analityczna

40

- I. Identyfikacja kluczowych obszarów instytucjonalnych
- II. Identyfikacja kluczowych dla danego obszaru instytucji
- III. Dobór mierników instytucji
- IV. Stworzenie typologii dla każdego z obszarów
- V. Weryfikacja ekspercka otrzymanych wyników
- VI. Analiza wyników pod kątem spójności modelu:
 - wewnętrznej (zmienne input vs. output)
 - zewnętrznej (między obszarami instytucjonalnymi)
 - mechanizmów koordynacji

Proponowana metoda analityczna

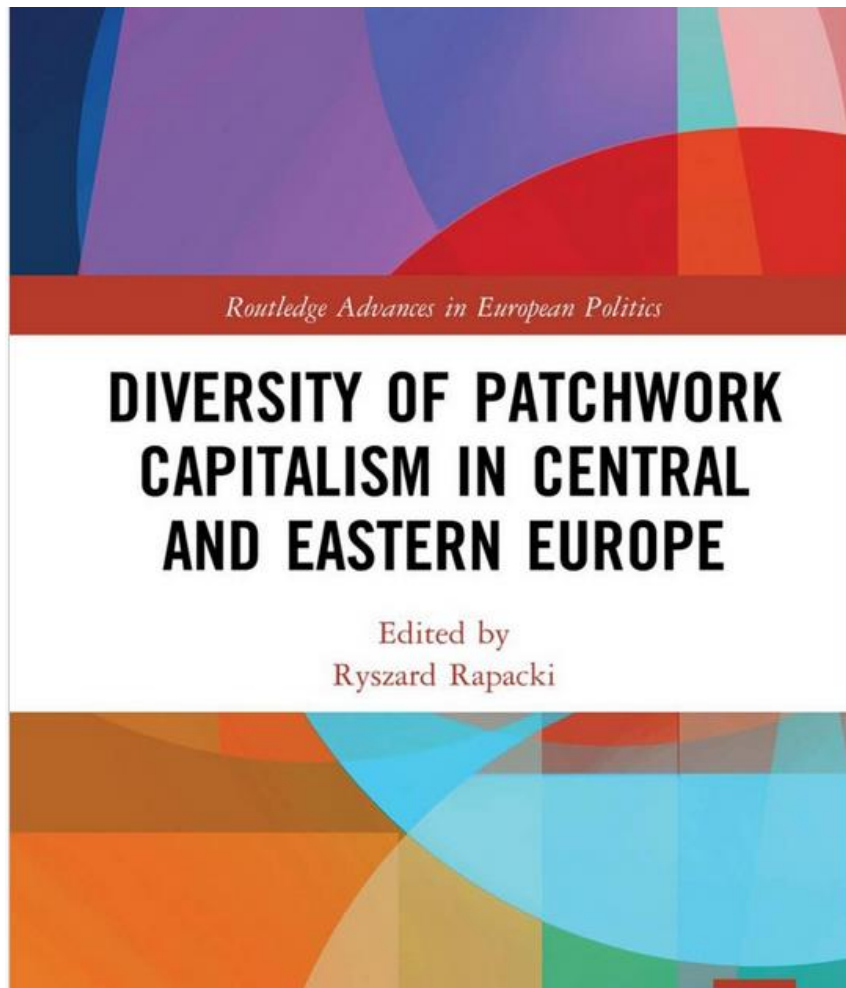
41

- I. Identyfikacja kluczowych obszarów instytucjonalnych
- II. Identyfikacja kluczowych dla danego obszaru instytucji
- III. Dobór mierników instytucji
- IV. Stworzenie typologii dla każdego z obszarów
- V. Weryfikacja ekspercka otrzymanych wyników
- VI. Analiza wyników pod kątem spójności modelu
- VII. Analiza dynamiczna w celu ustalenia stabilności instytucjonalnej modelu

KAPITALIZM PATCHWORKOWY

Publikacja

43

Diversity of Patchwork Capitalism in Central and Eastern Europe

Redaktor: *Ryszard Rapacki*

Redaktor pomocniczy: *Adam Czerniak*

Pozostali autorzy: *Juliusz Gardawski, Bożena Horbaczewska, Adam Karbowski, Piotr Maszczyk, Mariusz Próchniak, Rafał Towalski*

Wydawnictwo: *Routledge*

Rok wydania: *2019*

Liczba stron: *220*

Wnioski z analizy

44

- Wyniki badania dowodzą m.in. współistnienia w Unii Europejskiej różnych modeli kapitalizmu (klastrów wykazujących podobieństwo architektury instytucjonalnej).
- Liczba, skład i cechy instytucjonalne wyróżnionych modeli różnią się znacząco od Amable'owskiego pierwowzoru, w tym także w przekroju badanych obszarów instytucjonalnych.
- Liczba zidentyfikowanych klastrów zawiera się w przedziale od dwóch do czterech.
- W części obszarów nastąpiło przyłączenie dotychczasowego modelu nordyckiego do skupienia krajów anglosaskich lub kontynentalnych.

Stylizowany obraz kapitalizmu w EŚW

45

Obszar instytucjonalny	Odrębny klaster dla krajów EŚW11	Liczba odstępstw od klastra EŚW	Liczba krajów UE14 zaliczonych do klastra EŚW11
Konkurencja na rynku produktów	Nie	N/A	N/A
Rynek pracy i stosunki przemysłowe	Tak	4 (HR, CZ, PL, SI)	2 (GR, PT)
Pośrednictwo finansowe	Nie	N/A	N/A
Zabezpieczenie społeczne	Tak	2 (HR, SI)	0
System tworzenia wiedzy	Tak	1 (SI)	3 (GR, PT, ES)
Rynek mieszkaniowy	Tak	1 (EE)	1 (IT)

Kapitalizm patchworkowy (1)

46

- Wśród krajów EŚW instytucje są niekomplementarne [Rapacki, Czerniak 2019]:
 - między obszarami,
 - między instytucjami formalnymi i nieformalnymi,
 - między polityką a regulowaną rzeczywistością.
- To rezultat braku kapitalistycznej osnowy [Gardawski, Rapacki 2021], czyli
 - struktury głębokie porządku społeczno-gospodarczego o długim czasie trwania, na które składają się:
 - ✦ fundamentalne instytucje formalne,
 - ✦ wartości kulturowe, kreujące moralność kapitalizmu i podtrzymujące instytucje formalne,
 - ✦ kapitalistyczna stratyfikacja społeczna z dominującą klasą średnią.

Kapitalizm patchworkowy (2)

47

Kapitalizm patchworkowy to model kapitalizmu występujący w państwach EŚW.

Cechy:

- brak osnowy instytucjonalnej / państwo fantomowe,
- niedopasowanie części składowych na różnych poziomach architektury instytucjonalnej,
- deficyt komplementarności instytucjonalnych,
- duży zakres synergii ujemnej i wynikające z niej zjawisko entropii (rosnąca moc jałowa systemu instytucjonalnego),
- pułapki imitacyjnego wzorca rozwoju,
- dryf instytucjonalny.

Wyzwania stojące przed Polską

48

1. Brak docelowej (długofalowej) wizji budowanego w Polsce modelu kapitalizmu.
2. Brak "instytucjonalnej przewagi komparatywnej" Polski.
3. Nadprodukcja instytucji formalnych wzmacniająca fantomowość państwa.
4. Zwiększenie roli instytucji nieformalnych kosztem formalnych.
5. Postępujący proces anomii w społeczeństwie.